

UDK: 339.162

339:077

DOI: <https://doi.org/10.69899/limes-plus-en-252201-1331>

Originalni naučni rad

RAZVOJ TRGOVINE OD TRAMPE DO DIGITALNE PLATFORME

Dr Jelena Lutovac¹

Univerzitet Megatrend, Fakultet poslovne ekonomije,

Beograd, Srbija

Dr Mirjana Orašanić²

Univerzitet Megatrend, Fakultet poslovne ekonomije,

Beograd, Srbija

Dr Željko Jokić³

Gradska uprava Grada Bijeljina, Bijeljina,

***Apstrakt:** Trgovina spada u najstarije ljudske aktivnosti, takoreći od postojanja čoveka, kada je živeo u plemenima. Dugi niz vekova razmena se odvijala putem trampe roba – za robu. Predmet razmene bili su poljoprivredni proizvodi i stoka. Pojavom zlata i srebra, olakšana je robna razmena uz pomoć tih plemenitih metala, sve do pojave novca. Prvi trgovci, koji su se bavili isključivo prometom robe, više hiljada godina pre nove ere, bili su Feničani, Jevreji i Arabljani. Kasnije su se trgovinom bavile i druge zemlje širom sveta. Sredinom XX veka, po prvi put,*

1 jelena.vitomir1@gmail.com

2 mirjana.olimp@gmail.com

3 zeljkojokic26@gmail.com

su doneta pravila koja su regulisala međunarodnu trgovinu – Opšti Sporazum o carinama i trgovini (GATT). Pola veka kasnije osnovana je Svetska trgovinska organizacija koja je uvela četiri slobode – slobodu krtranja robe, usluga, kapitala i ljudi, čime je došlo do totalne liberalizacije međunarodnih ekonomskih odnosa i do značajne desuverenizacije zemalja u tranziciji. U prvim decenijama XXI veka nastala su dva bitna procesa u svetu, prvi je masovno uvođenje informatičko-komunikacionih tehnologija i pojave interneta, a drugi napuštanje unipolarnog sveta i osnivanje novih oblika povezivanja država, od kojih je najvažniji BRIKS. Zahvaljujući pojavi interneta, istovremeno je došlo do sve masovnijeg korišćenja digitalnih platformi za obavljanje kupo-prodaje robe i drugih privrednih aktivnosti.

Ključne reči: trampa, trgovina, Svetska trgovinska organizacija, internet, e-trgovina, online platforma

1. PRVI TRGOVCI BILI SU FENIČANI, JEVREJI I ARABLJANI

Od postanka ljudi, u vreme kada su živeli u plemenima, postojla je neka vrsta primitivne razmene, po principu trampe – roba za robu. Radilo se uglavnom o razmeni poljoprivrednih proizvoda i/ili stoke. Tek pronalaskom zlata i srebra ti plemeniti metali preuzeli su funkciju novca. U najranijoj istoriji “kao prvi trgovci javljaju se plemena od roda Semitskoga, Feničani, Jevreji i Arabljani, i to: prvi kao pravi organizatori, drugi kao agenti i treći kao prenosiooci trgovački.”⁴

Feničani su bili prvi pravi trgovci koji su nastanjivali države-gradove: Bilbos, Sidan, Tiri i Kartaginu, u vremenu od 3000. do 900. g.p.n.e. Predmeti njihove trgovine bili su: gvožđe, bakar, drvo, jer su se bavili zanatstvom pa su obrađivali navedene predmete kao sirovine.⁵ Oni su svoju trgovačku delatnost vremenom širili u šestom veku p.n.e. od Britanije do Afrike i Dalekog Istoka, a predmet trgovine su proširili na ulje, vino, voće i druge proizvode. „Feničani, ne samo da su bili prvi trgovci, nego su svu prekomorsku trgovinu držali kao monopol u svojim rukama bar

4 Čedomilj Mijatović, (1983), Istorija trgovine, izdanje D. M. Đorić, Beograd, str. 14.

5 Borivoje-Bora Đorđević, (2004), Spoljna trgovina kroz milenijume, Autorsko izdanje Beograd, str. 16.

šest stotina godina, od 1100. do 500. pre Hrista.⁶ Poznato je da su Feničani prvi u istoriji, stvorili fonetski alfabet od 22 slova.

Jevreji su igrali vrlo važnu ulogu u razvoju međunarodne trgovine, prvenstveno kao posrednici, i u tome su postali velika trgovinska sila. Jevrejska plemena prvobitno su bila nastanjena u XX veku p.n.e. u Mesopotamiji, a svoju državu su stvorili 1030. g. p.n.e. na čelu sa carem Saulom, koji je vladao do 1010. g. p.n.e. Nasledio ga je car David (1010. do 970. g.p.n.e, a posle njega car Solomon (970. do 930. g. p.n.e.). Raspadom države i deobom na Izrael (severeni deo) i Juda (južni deo) u periodu od 930. do 586. g.p.n.e. dovelo je do naglog siromašenja naroda zbog slabljenja privrede i trgovine. Posle okupacije Bliskog istoka od strane Rimske imperije, Jevreji napuštaju Palestinu i odlaze u razne zemlje, gde su se i dalje bavili trgovinim. Najviše Jevreja je otišlo u Evropu.

Arabljani su, poput Feničana i Jevreja, takođe dosta doprineli razvoju svetske trgovine. Pošto su imali kamile na njima su prevozili robu Feničana i tako se brzo bogatili. Arabljansko Carstvo raspalo se 750. godine na Bagdaski kalifat i Kordovski kalifat. Ovaj raspad je nastavljen u IX i X veku odvajanjem od Bagdaskog kalifata, Maroka, Egipta, Sirije sa Palestinom i zemlje Srednje Azije. Arabljanski trgovci su odlazili i u Kinu, Mongoliju i Rusiju. Arabljanska država izbegavala je da preterano opterećuje spoljnu trgovinu carinama i dažbinama i nastojala je da spoljnoj trgovini pruži olakšice. U Srednjem veku arabljanske zemlje (V-XII vek) bile su ekonomski najrazvijenije i to kako u zanatstvu i trgovini tako i u poljoprivredi. Arabljani su znali za hartiju i barut pre Evropljana.⁷

2. ŠIRENJE TRGOVINE NA DRUGE DRŽAVE

Pored Feničana, Jevreja i Arabljana, trgovina se širila i na druge države: Asiriju, Egipat, Kinu, Grčku, Rim, Vizantiju, Rusiju, Nemačku, Britaniju, Francusku, Španiju, Ameriku i na druge zemlje.

Asirija je postala važan trgovački centar u XIX veku p.n.e. pored reke Tigar u Srednjoj Aziji, nakon što je pokorila Mesopotamiju, Siriju i Egipat, njihova prestonica zvala se Niniva, koja je bila centar trgovine. Zbog povoljnog geografskog

6 Čedomilj Mijatović, isto. str. 22.

7 Borivoje-Bora Đorđević, isto, str. 18-20.

položaja bavila se i skladištenjem robe i tako je veoma brzo stekla bogatstvo koje je korišćeno za razvoj nauke, manufakture, umetnosti, književnosti, prosvete, i dr.

Vavilonija, koju su nastanjivali najstariji stanovnici sveta - Sumeri, 5000 godina p.n.e., nalazila se u donjem toku reka Tigra i Eufrata. Bila je glavni centar međunarodne trgovine i mesto gde se skladištila roba u tranzitu između Istoka i Zapada (od XIX do VI veka p.n.e.). Predmet trgovine bila je svila iz Kine, začini iz Indije, boje, zlato i predmeti od zlata i srebra iz Fenikije, vino iz Kartagine. U Vavilonu su izrađivane fine pamučne tkanine, zavese, ćilimi i razni nakiti. Grad Vavilon je neko vreme bio značajno mesto trgovine, ali više nije bio centar svetske trgovine.

Egipat je nastao 4000 godina p.n.e. a kao jedinstvena država, u čijem sastavu je 3200. godine p.n.e. bilo oko 40 manjih državnica. Egipat je od osnivanja imao razvijenu trgovinu koju su obavljali Feničani, uz angažovanje Jevreja i Arabljana. Izgradnjom luke Aleksandrija Egipat postaje svetski trgovinski centar, sve do 332. godine p.n.e. kada je tu zemlju osvojio Aleksandarsar Makedonski. Vrhunac razvoja trgovine Egipat je dostigao između 150. i 100. godine p.n.e. Posle Ptolomeja Egipat postaje rimska provincija.⁸

Kina spada u najstare narode sveta, jer datira 5000 godina p.n.e. Pored poljoprivrede, proizvodnje svile, tkanja i grnčarije, razvoja rudarstva (bakar, bronza) i zanata, proizvodnje ratnih i trgovačkih brodova, u XII veku p.n.e. počeli su da se bave trgovinom. Najviše se trgovalo sa Japanom, Indijom i drugim zemljama iz okruženja. Kinezi su pre Evropljana, još u antičko doba, pravili hartiju, magnetne igle kompasu i barut. Od XVI veka Kinezi su počeli da trguju sa evropskim zemljama (Španija, Portugalija, Francuska, Holandija). Izvozili su čaj, svilu i porcelan, sve dok 1757. godine nisu ograničili trgovinu sa Evropljanima zbog njihovih osvajačkih namera. Ovo ograničenje je trajalo sve do početka XIX veka. Evropske zemlje i Japan su nastojali, putem ratova, da okupiraju Kinu. Ovo je sve trajalo do 1. oktobra 1949. godine kada je proglašena slobodna Narodna Republika Kina. Pomenuti događaji imali su teške posledice i na spoljnu trgovinu Kine.⁹

Grci (Heleni) su još pre naše ere, pored Feničana, Kartaginjana i Arabljana, smatrani su kao izvrsni trgovci. Od trgovačkih gradova, najpoznatiji

8 Borivoje-Bora, Đorđević, isto str. 20- 22.

9 Borivoje-Bora Đorđević, isto, str. 23.

su bili Atina i Korint. Pored ovih, u periodu između 500. do 146. godine p.n.e. najpoznatiji gradovi – države su bili Sparta i Teba. Posle deobe Rimske Imperije 395. godine Grčka postaje sastavni deo Vizantije. Okupacijom Grčke od strane Turaka 1453. godine prestaje njena uloga u svetskoj trgovini. Nakon oslobođenja od Turaka, da bi razvili spoljnu trgovinu Atinjani su izgradili jaku flotu brodova, kao i tri pristaništa za brodove, od kojih je najpoznatiji Pirej. „Atinjani su prvi bili u svetu, koji su primenili načelo „slobodne trgovine“ tako, da je trgovcima bilo slobodno donositi u Atinu svoje proizvode sa vrlo neznatnim dažbinama, a uz savršenu zaštitu njihove imovine i uz savršenu pravdu.“¹⁰ Trgovina je Atini, kao trgovačkom centru sveta, donela veliko bogatstvo koje je korišćeno za unapređenje zanatstva ali i književnosti, filozofije, medicine, i sl. Atinska država je izvozila vino, ulje, vosak i med, a kasnije zanatske proizvode, a uvozila je žito (Egipat, Sicilija, Krim), drvenu građu (Trakija i Makedonija), luksuzne tkanine i razne metalne proizvode (Egipat, Kartagina, Mala Azija), prerađenu kožu (Afrika), itd. Ekspanziju grčke spoljne trgovine zaustavio je svojim osvajanjem Aleksandar Makedonski (356-323. godine p.n.e.)¹¹

Rimska imperija (753 g.p.n.e. Rim se pominje kao državica) nije bila orijentisana da postane centar svetske trgovine. Vrhunac svoje moći dostiže za vreme vladavine cara Trajana (vladao od 87-117. godine). Posle mnogih ratova i kriza Rimska Imperija se 396. godine podelila na Zapadno Rimsko carstvo (srušeno 476 godine) sa glavnim gradom Rimom, i Istočno Rimsko carstvo - Vizantija (srušena 1453 godine od strane Turaka), čiji je glavni grad postao Konstantinopolj. Trgovina je najvećim delom bila u rukama Grka, koji su radili za firme čiji su vlasnici bili Rimljani. U zemlji su se razvili zanati čiji proizvodi su bili predmet trgovine. Više od trgovine Grci su imali veliki uticaj na razvoj nauke, arhitekture, filozofije, književnosti i dr. Mada u svemu ovome nisu prevazišli Helene, Rimljani bili daleko iznad evropskih nacija. Zapadno Rimsko carstvo srušeno je 476. godine. Od tada nastaju gradovi – državice širom Italije (Milano, Piza, Firenca, Mleci, Đenova i dr.). Posebnu ulogu u Srednjem veku imala je za trgovinu Venecija koja svoju nezavisnost gubi 1797. godine. U sastav Mletačke Republike, 1797. godine ulazi Dalmacija. Trgovci iz celog sveta dolazili su u Veneciju gde su imali svoja

10 Čedomilj Mijatović, isto str. 41.

11 Borivoje-Bora Đorđević, isto, str. 23-24.

trgovinska predstavništva i skladišta. Trgovačka moć Mletaka počela je da opada u XVI veku otkrićem Amerike, kao i pomorskog puta za Indiju. Svi gradovi – države u Italiji ušli su 1866. godine u sastav nove ujedinjene Italije. Italijanska vlada od 1888. godine, da bi zaštitila svoju industriju, uvela je visoke carine.

Vizantija je nastala posle raspada Rimskog carstva 395. godine. Prvobitno je nazivana Istočno Rimsko Carstvo. Granica između Istočnog i Zapadnog Carstva išla je od Beograda, rekom Drinom i Bojanom, preko Sredozemnog mora na zaliv Veliki Sirt u Africi. Glavni grad Vizantije bio je Vizant (Bizant), koji je kasnije dobio naziv Konstantinopolj (kasnije Carigrad). Vrhunac svoje moći Vizantija je doživela za vreme vladavine cara Justinijana (527-565). Posle njegove smrti Vizantijsko carstvo se raspalo 1453. godine a Turci su zauzeli Carigrad koji je imao izvanredan položaj za svetsku trgovinu. U njemu se razvijala filozofija, pravne i prirodne nauke, kao i crkveno slikarstvo. Po nastanku Vizantije Carigrad se prvih nekoliko vekova ograničavao, na uvoz robe. Uvezio je iz Rusije (žito, sitnu kožu i druge poljoprivredne proizvode); stoku (iz Trakije i Makedonije); vino i ulje (iz Male Azije), itd. Tek za vreme cara Justinijana spoljna trgovina se brže razvijala. Justinijan je proglasio izvoz svile kao državni monopol. Iz Indije su dovozili: pamučne, vunene i svilene tkanine, začine (biber, cimet, oraščić), drago kamenje i dr. Iz Italije su dovozili tkanine, iz Španije srebro, iz Rusije su kupovali drvenu građu, iz Srbije i Bugarske, stoku, sirovu kožu, med, vosak, bakar, olovo, srebro, zlato i dr., iz Nemačke tkanine, oružje i dr. U evropske zemlje Vizantijci su izvozili mačeve, nakit od srebra i zlata, tkanine od svile protkane zlatnom i srebrnom žicom, brokat, i dr. Njena trgovina pomorskim putem u XI veku prešla je u ruke Mletaka a kasnije Đenovljana.¹²

Ruska teritorija bila je naseljena 5000 godina p.n.e. raznim stočarskim plemenima. Ona su se bavila poljoprivredom i izradom keramičkih proizvoda, a kasnije (u trećem milenijumu p.n.e) izrađivali su predmete od bakra i bronz, a nešto kasnije i od gvožđa, ali nisu se bavili trgovinom. Poslove trgovine na tom području obavljali su Feničani, Grci, Rimljani, Vizantijci, a zatim Englezi i Nemci. Oni su kupovali poljoprivredne proizvode a donosili razne proizvode iz svojih zemalja i iz sveta. Kasnije, Rusija razvija trgovinu sa Baltičkim i zapadnoevropskim državama

izvozeći med, vosak, žitarice i krzna, a uvozeći razne zanatske proizvode. Posle dolaska na vlast kneza Ivana Vasiljeviča (1475.godine) najveći snabdevači robom iz evropskih zemalja su bili Nemaci, Englezi i Holandani, uz carinu od 5%, koji su **po principu trampe**, kupovali ruske proizvode. Ruski car Mihajlo I Romanov (1613-1645.godine) zaključio je liberalne trgovinske ugovore sa Engleskom (1623. godine) i Francuskom (1629. godine). Petrograd (koji je osnovan 1703. godine) postaje važan privredni centar, a naročito za spoljnu trgovinu. Ratovi koji su naročito sa Napoleonom, zaustavili su privredni rast Rusije, kao i spoljnu trgovinu. Da bi zaštitio svoju privredu ruski car Nikolaj I 1821. godine uvodi visoku carinsku zaštitu. Pošto carinska zaštita nije dala poželjne rezultate, car Nikolaj I 1850. godine smanjuje carine. Car Aleksandar II nastavio je sa liberalizacijom spoljne trgovine. Ova liberalizacija nije dugo trajala, novi car je ponovo uveo visoke carine.

Na teritoriji sadašnje Nemačke od antičkog doba, pored drugih, nastanjivala su se razna germanska plemena. Nemačka država počinje Verdenskim ugovom (843. godine), posle smrti cara Karla Velikog (742-814. godine). Nemci su se pokazali kao agresori, pa su stvorili carstvo koje je trajalo do 1356. godine, a zatim raspalo na državice. Nemačka se ponovo ujedinila 1871. godine. Pored ovakve situacije privreda se razvijala i to posebno zanatstvo, rudarstvo i trgovina. U Engeskoj su uživali određene povlastice od XI veka a pad trgovine su doživeli u XVII veku zbog tridesetogorišnjeg rata (koji je vođen između katolika i protestanata), od 1619. do 1648.godine. Ujedinjenjem Nemačke 1871. godine, nastalo je veliko tržište što je vodilo ka razvoju industrije, koja je prevazišla razvoj Velike Britanije i Francuske, glavnih konkurenata i postala prva u Evropi a druga u svetu posle SAD.¹³

Na prostoru Velike Britanije u antičko doba živela su keltska i galska plemena. Do obale Velike Britanije, u antičko doba, dopirali su feničanski, grčki i rimljanski trgovci. Osvajanje Britanije započeo je 55. g.p.n.e. Julije Cezar, a završio 43. godine car Klaudije. U V veku na ostvro su prodrli germanska plemena Sasi i Angli, koji su stvorili nekoliko država koje su se ujedinile u IX veku. Do dolaska Rimljana glavno zanimanje naroda je bilo stočarstvo. Njihova vuna je bila visokog kvaliteta koju su još Feničani kupovali u zamenu za druge proizvode. Vuna je kroz više vekova bila glavni izvozni proizvod Engleske. Smatra se da je prvi engleski

kralj, koji je preduzeo niz mera da unapredi spoljnu trgovinu, bio kralj Alfred (871-901. godine). On je udario temelj engleskoj trgovačkoj mornarici. Zahvaljujući svojoj floti, kao i Krstaškim ratovima, još više su unapredili spoljnu trgovinu (sa istoka su uvozili začine, pamučne i svilene tkanine, nakit, i dr). Trgovci su uspjeli da se u engleski ustav još 1215. godine unese da se trgovcima garantuje sigurnost, sloboda putovanja, sloboda izvoza i uvoza. Englezi nisu razvili spoljnu trgovinu, već su nju i dalje držali Đenovljani, Mleci i Nemci. Tek u XV veku, Englezi postaju aktivni u spoljnoj trgovini, ali su ispred njih i dalje u XVI veku bili Mleci, Španci i Portugalci. Engleska je u XVI veku bila ekonomski nerazvijena zemlja, a glavni izvozni proizvodi i nadalje su bili vuna i kalaj. Glavne poslove u Londonu držali su stranci: Italijani (bankarstvo), Holandani (trgovina žitom) i Nemci (manufakturne robe). Pod pritiskom domaćih trgovaca kralj Edvard VI 1552. godine ukida privilegije strancima i uvodi carine i druge dažbine. U XVII i XVIII veku u Engleskoj je bila uvedena mera zaštite domaće privrede a liberalizovana spoljna trgovina. Pored mnogih ograničenja uvedena je i zabrana uvoza žita, a zatim zabrana je zamenjena visokim carinama. Ovaj zakon je ukinut 1846. godine. Tada je nastupio period liberalizacije i pad trgovine. Razlog je u tome što su njihovi partneri uveli visoke carine (Nemačka, SAD, Rusija, i dr.). Spoljno-trgovinski bilans Engleske u dužem periodu, bio je pasivan. Ona je tu pasivu pokrivala „nevidljivim“ transakcijama, u prvom redu preko prihoda od pomorskog saobraćaja.¹⁴

U sedmom i šestom veku p.n.e. prostranstvo današnje Francuske nastanjivala su keltska plemena (Gali). Njih napada i tu ostaje Cezar (58-50 g. p.n.e.) kao i druga varvarska plemena. Jedno od tih plemena (Franci) je zagospodarilo Galijom. Zatim se stvara franačka država, koja se za vreme Karla Velikog (768-814. godine) proširuje na gotovo celu teritoriju koja je činila Zapadnu rimsku imperiju. Verdenskim ugovorom (843. godine) ona se podelila na tri dela: Francusku, Nemačku i Italiju, a spoljna trgovina nije bila značajna delatnost. Tek, francuski kralj Anri IV (1589-1610) pomaže stvaranje manufakture, razvoj trgovine i počinje stvaranje kolonijalnog carstva Francuske. Njen uspon se dešava za vreme vladavine Luja XIV (1643-1715.) za vreme tzv merkantilizma kada se razvila manufaktura, spoljna trgovina, kao i kolonijalni sistem. Pošto merkantilizam propoveda zaštitu

u privredi zavedene su zaštitne carine i davane povlastice industriji i izvozu. Pošto je za vreme merkantilizma poljoprivreda bila zapostavljena kralj Luj XVI je zaključio 1786. godine trgovinski sporazum sa Englezima po kome dobija olakšice za izvoz vina, a u isto vreme daje Englezima olakšice za industrijske proizvode. Francuska revolucija je 1791. godine ukinula ugovor sa Englezima i zavela visoku carinsku zaštitu na uvoz engleskih proizvoda. Francuska privreda, pa i spoljna trgovina, početkom XIX veka bila je u lošem stanju. Dolaskom na vlast Napoleona (1769-1821. godine) spoljna trgovina počinje da se oporavlja. Ovo je pomoglo, pored ostalog, i donošenjem Trgovinskog zakona 1802. godine. Kao jedan od ciljeva je bio da se nadmaši prevlast Engleske na moru, kao i u spoljnoj trgovini. Godine 1893. Francuska uvodi minimalnu i maksimalnu carinsku tarifu i klauzulu „najpovlašćenije nacije“. U XX veku Francuska je razvila industriju, poljoprivredu i spoljnu trgovinu.

Španija za spoljnu trgovinu postaje interesantna sa dolaskom Feničana (1000 g.p.n.e.), gde su na južnim obalama osnovali koloniju i razvili trgovinu. Kartagina, krajem III veka p.n.e., osvaja skoro čitavu Španiju i razvija spoljnu trgovinu. Od 711-718. godine Arabljani osvajaju poluostrvo i unapređuju u Španiji privredu, naročito voćarstvo, stočarstvo, zanatstvo, trgovinu, kao i nauku (astronomija, filozofija, medicina, i dr.). Oni su se održali u južnom delu Španije do 1492. godine. Španske države se ujedinjuju 1479. godine, a kasnije proširuju pod uticajem kralja Ferdinanda V (1479-1513. godine). Kralj je finansijskim sredstvima omogućio Kolumbu da otkrije Ameriku, a zatim da Španci osvoje srednju i južnu Ameriku, izuzev Brazila koji su osvojili Portugalci. Od tada se Španija orijentisala na pljačku ovih zemalja i prebacivanje njihovog bogatstva u zemlju. Sve ovo je uticalo da je Španija zanemarila svoju privredu i spoljnu trgovinu. Posle mnogih ratova Španija je polovinom XVIII veka počela da se privredno oporavlja. Izvoz se povećao naročito: rude gvožđa, bakra i žive, zatim vune, vina i južnog voća. Pre ovoga Španija je izgubila mnoge kolonije u Latinskoj Americi (Meksiko, Peru, Čile, Kolumbija i dr.) koje su postale nezavisne države.¹⁵

Ameriku je otkrio Kolumbo (1492. godine) iako postoje tvrdnje da su Evropljani i ranije bili na američkom kontinentu. Posle toga evropski kolonisti:

Englezi, Francuzi, Holanđani, Šveđani i Španci, dolaze u Severnu Ameriku. Najveći deo zauzela je Engleska. **Na „Drugom kontinentalnom kongresu“ u Filadelfiji 1776. godine proglašena je nezavisnost i osnivanje SAD.** Već na početku u SAD su bile izražene dve koncepcije i to severnog dela koji je tražio visoku carinsku zaštitu i južnog dela koji je bio za slobodnu trgovinu. Ova borba je trajala sve do XIX veka. **Godine 1890. usvojena je Carinska tarifa koja štiti industrijske proizvode, a jedino je bio slobodan uvoz sirovina.** I danas SAD štiti svoju industriju i poljoprivredu sa visokim carinama. Pokušaj da 1910. godine stvore carinsku uniju sa zemljama Srednje i Južne Amerike nije uspeo. Izlaz su SAD našle na svetskom tržištu.

Nakon velike krize 1929. godine, samo jedan carinski zakon je prošao u Kongresu u SAD. Nazvan je Smut-Holi po svojim predlagачima senatoru Ridu Smitu i poslaniku Vilisu Č. Holiju. Taj zakon je podigao carine. Prećutna pretpostavka bila je da je ne neregulisani tržišni prostor prouzrokovao Veliku depresiju.¹⁶

U pogledu sticanja profita 298 najvećih globalnih korporacija, čija su sedišta u SAD, 40% svih neto-profita zarađuju izvan SAD. U spoljnoj trgovini SAD u svetu zauzimaju sve važnije mesto i to ne samo u izvozu industrijskih proizvoda, već i poljoprivrednih proizvoda. Posle II Svetskog rata u svetskoj trgovini SAD učestvuje sa preko 30%, a u ukupnom izvozu industrijski razvijenih zemalja 65-70%. Spoljnotrgovinski režim SAD je takav (carinskim i vancarinskim merama) da maksimalno štiti privredu SAD, a stalno traže od drugih zemalja da liberalizuju svoj uvoz.

U svetskim deviznim rezervama američki dolar i u trećoj deceniji XXI veka zauzima prvo mesto, na drugom mestu je evro, dok su sve ostale valute na trećem mestu. Dominacija dolara u svetskim deviznim rezervama donela je Americi veću korist od trgovine, naročito u vreme uvođenja finansijalizacije, kada je robna proizvodnja dobrim delom, putem autsorsinga, premeštena u zemlje sa jeftinom radnom snagom, prvenstveno u Aziju.

3. DONOŠENJE GATT-a

Na konferenciji u Breton Vudsu jula 1944. godine (na kojoj su osnovani MMF i Svetska banka), predstavnici 44 države-saveznika razmatrali mogućnosti brzog oporavka svetske privrede posle Drugog svetskog rata, zaključile da je potrebno osnovati *Međunarodnu trgovinsku organizaciju*. Njen zadatak bi bio da ujednači pravila međunarodnih poslovnih odnosa u različitim oblastima: carinskom i fiskalnom režimu međunarodne trgovine robom, uklanjanju necarinskih prepreka međunarodnoj trgovini robom, uspostavljanju pravila poštene međunarodne trgovine, tretman stranih ulaganja u kontekstu privredne obnove i razvoja. Taj akt je trebalo da se primenjuje u okviru Međunaodne trgovinske organizacije, pa su se 23 države dogovorile da počnu da ga primenjuju od 1.januara 1948.godine. Međutim, nakon konferencije u Havani SAD su uskratile podršku osnivanju te organizacije tako da njena Povelja nikad nije stupila na snagu.

U takvim uslovima se „privremenena“ primena GATT-a iz 1947. nastavila, kako se kasnije pokazalo, protekla se na skoro pet decenija, sve do osnivanja Svetske trgovinske organizacije 1. januara 1995. godine.¹⁷

Opšti sporazum o trgovini i carinama (GATT) je potpisan na Kubi 1947. godine, pošto nije uspela inicijativa za osnivanje Međunarodne trgovinske organizacije. Oko pola veka kasnije, osnovana je Svetska trgovinska organizacija (STO), u Marakešu (Tunis), sa ciljem promocije slobodne trgovine i ekonomskog rasta i razvoja država – članica.¹⁸ Osnovni principi na kojima se zasniva GATT bili su: 1) Princip nediskriminacije, 2) Spoljnotrgovinska liberalizacija, 3) Transparentnost i predvidivost spoljnotrgovinske politike i 4) Podsticanje ekonomskog razvoja zemalja u razvoju. Nakon usvajanja GATT-a krenule su brojne runde pregovora u cilju smanjenja carina i necarinskih barijera, radi smanjivanja prepreka spoljnoj trgovini u cilju njene globalizacije. Pod uticajem GATT-a, do osnivanja STO, održano je osam „rundi“ pregovora koji su za rezultat imali smanjenje carina u trgovini industrijskim proizvodima.

17 Đorđević M., Jovanović, M.(2019), Pravo Svetske trgovinske organizacije, Pravni fakultet, Univerziteta u Beogradu, str. 240.

18 Predrag Bjelić, (2011) Međunarodna trgovinska-spoljnotrgovinska politika, Ekonomski fakultet, Beograd

4. LIBERALIZACIJA KOJA JE VODILA KA DESUVERENIZACIJI DRŽAVA

Vrhunac liberalizacije međunarodnih ekonomskih, finasijskih i drugih odnosa dostignut je početkom 1995.godine, kada je osnovana Svetska trgovinska organizacija (STO), koja je, po prvi put, postala pravno lice, sa sedištem u Ženevi (Švajcarska). Time je svet dobio treći stub, posle osnivanja MMF-a i Svetske banke pre pola veka, što je istovremeno značilo značajnu desuverenizaciju zemalja u tranziciji. U STO su učlanjene 164 države, koje obuhvataju oko 98% međunarodnog prometa, dok 25 država, među koje spada i naša zemlja, imaju status posmatrača, ali i one moraju da se pridržavaju svih sporazuma koji su zaključeni u okviru te međunarodne organizacije.

Kako drukčije objasniti uvođenje četiri slobode – slobodu kretanja robe, usluga, kapitala i ljudi, nego kao razvlašćivanje članica STO da same uređuju te slobode, u skladu sa svojim politikama i interesima. Najveću opasnost predstavlja sloboda kretanja kapitala koji je inače koncentrisan u rukama razvijenih zemalja Zapada, na čelu sa SAD. S tim u vezi treba istaći nekoliko napomena: prvo, član VIII Statuta MMF-a je dozvoljavao članicama da uvode ograničenja na kapitalne transakcije sa inostranstvom, ali je zabranjivao uvođenje ograničenja na tekuće transakcije, u koje su spadale otplate kredita i kamata; drugo, Kina, Rusija, Indija, Brazil i još neke države, u ubrzanom ekonomskom razvoju, nisu se pridržavale apsolutne slobode kretanja kapitala, nego su te transakcije prilagođavale svojim interesima, što se pokazalo vrlo delotvornim; treće, Kejns je u svojim vrlo dobro odmerenim i prihvaćenim teorijama izneo stav da “kontrola kapitala mora biti konstanta sistema svake države,” jer je to u njihovom interesu.¹⁹

Za razliku od broja glasova u MMF-u i Svetskoj banci, gde visina kapitala opredeljuje broj glasova (princip akcionarstva), u STO svaka zemlja, bila mala ili velika, ima jedan glas. Ali su se zemlje razvijenog Zapada “dosetile” kako marginalizovati veliku većinu siromašnih zemalja-članica STO, pa su za odlučivanje o tačkama dnevnog reda, uvele praksu da se dogovor obavlja u tzv. “zelenoj sobi”, umesto u transparentnim sednicama.

Pravila o slobodi kretanja, koja važe u STO, uvedena su i u aktima Evropske unije (EU–osnovana 1992.godine), koja su sadržana u 35 poglavlja njihovih pravnih tekovina²⁰ (AQ). Prva četiri poglavlja AQ glase: 1) Sloboda kretanja robe; 2) Sloboda kretanja lica (radnika); 3) Sloboda kretanja usluga; i 4) Sloboda kretanja kapitala.

Srbija je 2008.godine sa EU zaključila SSP, koji je Evropski parlament usvojio 2011.godine, a koji je počeo da se primenjuje sredinom 2013.godine, i od tada je postao obavezujući za našu zemlju.

S obzirom na to da je naša zemlja podnela zahtev za članstvo u STO i u EU, ona je dužna da se pridržava tih pravila, što je obavezuje da tu regulativu unese u svoje zakonodavne akte.

5. PAD BERLINSKOG ZIDA I RASPAD SOVJETSKOG SAVEZA NISU OZNAČILI “KRAJ ISTORIJE”

Iako je padom Berlinskog zida 1989.godine i raspadom Sovjetskog Saveza, 1991.godine, izgledalo da je došlo do pune implementacije Fridmanove neloliberalne teorije, Čikaške škole i Vašingtonskog konsensusa, ipak se to nije desilo.

Uzalud je Frensis Fukujama požurio da, već 1992.godine, napiše knjigu, pod nazivom: “Kraj istoije i poslednji čovek”,²¹ to se nije obistinilo. Nije došlo do potpune globalne neoliberalne demokratije i prevlasti Zapada na čelu sa SAD, nad celim svetom. Fukujama je smatrao da je liberalna demokratija, sa svojim kapitalističkim ekonomskim obrascem, zauzela primarno mesto kao najbolji model društvenog organizovanja ispred poraženih nedemokratskih, autoritarnih i despotskih ideologija i poredaka od apsolutnih monarhija i nacizma do komunizma.

Glavni kritičar Fukujaminog “kraja istorije” je njegov profesor Semjuel Hantington, za koga kaže da je bio jedan od najboljih studenata. Hantington je, za razliku od Fukujame, bio pesimista, što je potvrdio u svojim navodima u knjizi “Sukob civilizacija”²², ističući da je jedan od najvećih neprijatelja neoliberalnog

20 Aquis communaitaire - AQ

21 Fransis Fukujama, (1997), Kraj istorije i poslednji čovek, CID Podgoica

22 Hantington Semjel, (2000), Sukob civilizacija, CID Podgorica, Romanov, Banja Luka

demokratskog ekonomskog sistema, po završetku Hladnog rata etnički, verski i nacionalni komunalizam, što se vrlo brzo i obistinilo. Za primer je uzeo BiH u kojoj se sukobljavaju tri religije: pravoslavlje, islam i katolicizam, gde svako najbolje zna svoj sopstveni interes. Nasuprot Fukujami za koga je “kraj istorije” podrazumevao apsolutni trenutak u kome dolazi do “pobede racionalnog oblika društva i države.”

6. OSNIVANJEM BRIKS-a POČINJE MULTIPOLARNI SVETSKI POREDAK

Osnivanje Evropske unije i Svetske trgovinske organizacije, u poslednjoj deceniji XX veka, išle su u prilog Fridmanovoj neoliberalnoj teoriji, prema kojoj tržište predstavlja glavni regulator međunarodnih ekonomskih odnosa, i da države ne treba da se mešaju u zakone koji vladaju na tržištu, nisu postigle svoj cilj, posebno ne u oblasti slobode kretanja kapitala. Kao što smo napred pomenuli, Kejns se u svojim teorijama zalagao za to da: “kontrola kretanja kapitala bude konstanta sistema svake države”. Ove teze su se pridržavale zemlje u ubrzanom ekonomskom razvoju, pre svih Kina, Rusija i Indija, koje su uvele kontrolu kretanja kapitala prema sopstvenim interesima. Pomenute zemlje su u prvim decenijama XXI veka, osnovale neformalnu organizaciju BRIKS (akronim za – Brazil, Rusija, Indija, Kina, Južnoafrička Republika), koje danas broje deset članica, a od 2024. godine su počele da se uvećavaju putem pridruživanja sve većeg broja država. Ova ekonomska grupacija je već uveliko nadmašila Grupu najrazvijenih država – G7, i po ukupnom BDP i po broju stanovnika.

Postojanje većeg broja polova: Multipolarni svet ne treba mešati sa bipolarnim svetom, koji je važio u vreme „Hladnog rata“ i koji je bio zasnovan na dve ideologije – kapitalizma i socijalizma, koji je okončan raspadom Sovjetskog Saveza. Dakle, mora postojati više od dva pola (koalicionih blokova). Za stvaranje multipolarnog sveta potrebno je formirati nekoliko koalicionih blokova koji bi sledili sopstvene interese na drugom obliku ideologije ili civilizacije, koji bi značili stvaranje nekoliko polova sa glavnim strateškim konceptom blokiranja američke hegemonije.

Poseban akcenat stavlja se u poslednjoj deceniji na tri zemlje: Kinu, Indiju i Rusiju, koje mogu postati jezgro u stvaranju novog pola (koalicionog bloka), i

u perspektivi, jezgro okupljanja i drugih država iz celog sveta, čime bi se oformio veoma moćan novi pol (koalicioni blok). Taj blok bi imao daleko veću moć od SAD, čime bi došlo do blokiranja unipolarne globalizacije koju SAD sprovodi.²³

Važno je napomenuti da kineska inicijativa „Pojas i put“, koja vredi više hiljada milijardi dolara, brojni teoretičari i profesori stavljaju u centar zbivanja između SAD i Kine, smatrajući da Kina na taj način postepeno potiskuje američku ekonomsku moć u nameri da zemlje jednu po jednu veže za sebe i time stvara sve veći uticaj na globalnom ekonomskom i ne samo ekonomskom planu. Ovo tim pre što kod odobravanja zajmova od strane finansijskih institucija BRIKS-a i Kine ne postoje nikakva uslovljavanja, ni ekonomske ni političke ni bilo koje druge prirode.

7. UVOĐENJE E-TRGOVINE

Elektronska trgovina je startovala 1994. godine uz pomoć računara i kreditne kartice u Filadelfiji. Ovaj vid trgovine razvijao se zahvaljujući pojavi interneta i sada sve više uzima maha širom sveta.. Predmet elektronske trgovine je roba, ali i usluge i sve ostalo što može biti predmet trgovine (npr. softver, autorksa dela, itd).

U Srbiji je promet putem ovog vida poslovanja 2011. bio 18% da bi 2018. godine dostigao 30,9%, a procena je da će se u 2030. oko 85% trgovine obavljati putem interneta.

U cilju edukacije zainteresovanih lica, upoznavanje sa pravnom regulativom i promovisanja sigurnosti onlajn trgovinom, sredinom 2019. godine osnovana je E-commerce Asocijacija Srbije²⁴, u cilju pružanja pravnih saveta i tehničkih instrukcija svim licima.

Elektronska trgovina se definiše kao skup elektronskih veza među privrednim subjektima, bez obzira na to da li se obavlja posredstvom interneta, mreže među bankama ili telefona, bez obzira na način plaćanja, putem opipljivog ili elektronskog novca.

23 Aleksandar Dugin, (2018), Geopolitika multipolarnog sveta, MATE, Zagreb, str. 64.
24 e-commerce.rs

Elektronska trgovina primarno se sastoji od marketinga uključujući i elektronski marketing, poslove kupoprodaje, obavljanje plaćanja, poslova distribucije, poslova servisa prodatih proizvoda, posredstvom e-sistema uz pomoć interneta i računarske mreže. U te poslove je uključeno i upravljanje određenim lancem snabdevanja e-razmenu podataka (EDI), obeležavanje proizvoda (EAN), elektronski platni promet (POS) ili izvan blagajne, upravljanje totalnim kvalitetom (TQM) i plaćanje putem Novog SWIFT-a počev od 2009. godine.

Pored poslova kupoprodaje robe ovim kanalima se može trgovati i akcijama, rezervisati putovanja u zemlji i u inostranstvu, upoređivati cene proizvoda i usluga i mnogo drugih poslova, uključujući i elektronski platni promet gde se novac prenese sa pošiljaoca na primaoca za par sekundi, znači u realnom vremenu.

Putem e-trgovine prenose se i poruke koje se usmeravaju kupcima. U cilju harmonizacije domaćih propisa sa Direktivama EU, bilo je potrebno doneti dva osnovna zakonska akta, kojima se reguliše pitanje e-trgovine. To su propis o trgovini i propis o elektronskoj trgovini.

7.1. TIPOVI E-TRGOVINE

Danas u svetu postoji veliki broj različitih vrsta e-trgovine, ali se najčešće razvrstavaju, prema tipovima e-commerce delatnosti, a to su:

- Biznis prema potrošaču – B2C
- Biznis prema biznisu – B2B
- Potrošač prema biznisu –C2B
- Potrošač prema potrošaču – C2C

Kada je reč o slučaju B2C, transakcija se odvija između pravnog i fizičkog lica, gde preduzeća u e-trgovini prodaju proizvode ili vrše usluge krajnjim korisnicima (potrošačima).

Biznis prema biznisu -B2B- znači da se transakcije e-trgovine odvijaju između dva pravna lica.

Potrošač prema biznisu -C2B- znači u pitanju je poslovni model u kome potrošači mogu da ponude proizvode i usluge kompanijama, a kompanije plaćaju potrošačima.

Model potrošač prema potrošaču – C2C- imamo u slučajevima kada se obavi transakcija između dva fizička lica, gde jedno fizičko lice prodaje drugom neki proizvod ili uslugu.

Pored napred nevedenih modela e-trgovine, postoje i slučajevi kada se u poslovanje uključuje vlada ili državna administracija. U tom slučaju imamo sledeće modele:

- Vlada prema biznisu –G2B ili A2B
- Biznis prema vladi – B2G ili B2A
- Vlada prema potrošaču-G2C

Model vlada prema biznisu – G2B je poslovni model gde vlada pruža usluge ili informacije pravnim licima.

Model Biznis prema vladi – B2G- je poslovni model koji se odnosi na preduzeća koja prodaju proizvode, usluge ili informacije vladama ili njihovim agencijama.

Model vlada prema potrošaču – G2C – je poslovni model koji se obavlja između vlade i njenih građana ili potrošača, uključujući plaćanje poreza, registraciju vozila i pružanje informacija i usluga.

7.2. PROPISI EU O E-TRGOVINI

Osnovni pravni akt donet u EU je Direktiva Evropskog Parlamenta i Veća o elektronskoj trgovini.

Direktiva u prvi plan stavlja „pružanje usluga informacionog društva“ koje definiše kao „usluge koje se pružaju uglavnom uz naknadu, na daljinu, putem elektronskih sredstava i na individualni zahtev korisnika usluga“, a sam pružalac usluge se određuje kao „fizičko ili pravno lice koje pruža ovu uslugu.“

Direktiva se ogradauje od polja primene koja nisu u njenom fokusu, a to su:

- Pitanje oporezivanja,
- Pitanja vezana za usluge informacionog društva koja su već pokrivena direktivama o zaštiti podataka i privatnosti u elektronskim komunikacionim mrežama,
- Pitanjima vezanim za kartelske sporazume i prakse uređene propisima iz oblasti konkurencije,

- Pitanja vezana za regulisanje javnih beležnika i sličnih struka su povezane sa vršenjem javnih ovlašćenja, zastupanje stranaka pred sudom, i
- Kockanje i igre na sreću.

Direktiva polazi od načela da je pružanje usluga informacionog društva potpuno slobodno, bez prethodnog odobrenja ili dozvole. Odredbe direktive potenciraju transparentnost poslovanja pružaoca usluga i zaštitu potrošača, time što propisuje koje sve opšte informacije o sebi mora učiniti javno dostupnim pružalac usluge. Pre svega radi se o identifikaciji pružaoca usluga zatim o ceni i sl. Direktiva, dalje, definiše kada se smatra primljenim odgovorom na ponudu i potvrdu prijema i taj trenutak vezuje za dan kada im stranke kojima su upućeni mogu pristupiti, s tim da se neke odredbe u vezi sa tim prepuštaju državama članicama da to same urede, ali bez mogućnosti uvođenja zabrane zaključenja takvih ugovora, posebno ako se radi o jedinstvenom tržištu EU.

7.3. PROPISI SRBIJE O E-TRGODINI

Prema zakonu koji reguliše oblast elektronske trgovine²⁵ elektronska trgovina robom i uslugama se definiše kao daljinska trgovina, a ponuda i prihvatanje ponude, se izjednačavaju sa klasičnim ugovorima zaključenim u pisanom obliku. U pitanju je trgovina koja se obavlja putem interneta, uz korišćenje najsavremenih uređaja za međusobno komuniciranje učesnika u tim transakcijama.

Za bilo koju vrstu digitalnog poslovanja, polazište je poznavanje propisa o e-dokumentima, e-identifikaciji učesnika, posedovanje e-potpisa i e-trgovini i raspolaganje savremenim uređajima za elektronsko komuniciranje (računar, mobilni telefon novije generacije – Android ili iOS operativni sistem).

Elektronski dokument se definiše kao skup podataka sastavljen od slova, brojeva, simbola, grafičkih, zvučnih i video materijala, u elektronskom obliku.

Autentifikacija se definiše kao proveravanje identičnosti pravnog subjekta ili građanina kao registrovanog subjekta kao i provera izvora podataka na osnovu kojih se nedvosmisleno može utvrditi njihov pravi, nesporni identitet.

Elektronska identifikacija je radnja putem koje se dolazi do nečije lične identifikacije bilo kao pravnog lica ili građanina, koji je upisan u propisani registar, a ti podaci su značajni kod autentifikacije.

Usluga od poverenja podrazumeva uslugu putem koje se odvija lakša saradnja između dveju strana koja predstavlja neku vrstu garancije za tačnost podataka i koja je označena kao takva u odgovarajućem zakonu svake države.

Elektronski potpis predstavlja propisane podatke u e-formi koji su logički povezani sa drugim važnim podacima takođe u e-formi a sve u cilju potvrđivanja nečijeg identiteta kao i validnost njegovog potpisa. Sertifikat za elektronski potpis odnosno pečat je elektronska potvrda kojom se potvrđuje veza između podataka za validaciju elektronskog potpisa odnosno pečata i identiteta potpisnika.

Od 2018. godine Narodna banka Srbije je uvela instant transfer sredstava plaćanja, marketinga, slanja SMS-a, unošenju podataka u telefonske imenike i brojnim drugim prednostima koje pruža **QR kod** koji se instalira na telefon i koji spaja fizički i digitalni svet. U pitanju je korišćenje međunarodnog standarda uvedenog kod Međunarodne organizacije za standardizaciju pod oznakom ISO/IEC 18004, a koji je u primeni počev od juna 2000. godine i slobodan je za upotrebu.

Prednost korišćenja QR koda je u tome što veoma brzo uz korišćenje 2D kodova izvršava sve naloge bilo da je reč o robnih ili finansijskim transakcijama ili o marketingu, itd.

Prilikom izrade novog zakona prvi put su pomenuti pojmovi elektronska prodavnica i elektronska platforma, a prepoznati su i najčešći oblici e-trgovine poput prodaje preko elektronske prodavnice, prodaje preko elektronske platforme koja povezuje potrošača i trgovca (i pruža usluge naplate i isporuke) kao i dropshipping.

Novo je i to da onaj koji prodaje robu ne mora da je ima kod sebe i predviđa model trgovine u dropshippingu, kao lakši način ulaženja u preduzetništvo. **Dropshipping je e-commerce model** slučaj kada nemate kod sebe zalihe kao fizički trgovac, nego pružate uslugu povezivanja krajnjih kupaca sa proizvođačem ili dobavljačem. Znači, preko web sajta vlasnika e-trgovine povezuju se kupac i proizvođač proizvoda a u pozadini web sajta e-trgovca je automatizovano poručivanje iz magacina proizvođača ili distributera, nadgledanje i slanje direktno na adresu kupcu.

U Srbiji usvojen propis o elektronskim fakturama, koji se primenjuje od 1. maja 2022. godine, pa je timeu celosti zaokruženo elektronsko poslovanje u trgovini.

8. TRGOVANJE PUTEV ONLINE PLAFORMI

8.1. OSNIVANJE PLATFORMI

Poslovanje putem platformi stvara ogromne mogućnosti stvaranja prihoda bez velikih investicija. Stvar se sastoji u dobro osmišljenom programu-ideji koju će mnogi njeni korisnici prepoznati kao korisnu jer im omogućuje da međusobno saraduju uz pomoć online platforme za društveno umrežavanje, tako što će pružati usluge ili prodavati proizvode jedni drugima.²⁶

Tvorci teorije o platformi su Nobelovac Žan-Šarl Roše i Žan Tirol, uz pomoć nekoliko saradnika. Oni su radili na ispitivanjima cenovne politike i konkurencije na tržištima gde jedan biznis uslužuje dva različita tipa klijenata koji zavise jedni od drugih. Teorija dvostranih tržišta, dovela je do opšte svesti da se isti efekti mogu uočiti i na tržištima sa više od dva tipa klijenata (Visa i Mastercard spajaju ne samo klijente koji koriste kreditne kartice i trgovce koji ih prihvataju, već i banke koje klijentima odobravaju kredite).

U ekonomiji, termin za poslovni model koji se nalazi u centru višestranog tržišta jeste višestrana platforma. Primenom ovih ekonomskih teorija može se razumeti moć i vrednost biznisa u raznim oblastima: omlne trgovina, usluge medija, usluge oglašavanja i reklamiranja, elektronski platni promet, obavljanje poslova od kuće, freelance poslovi, usluge obrazovanja, itd, sve uz pomoć interneta i njegovih servisa.

Platforma je, prema Andrei Hagiju i Džulijanu Rajtu, biznis koji kreira vrednost olakšavajući direktnu interakciju između dve i više različitih vrsta klijenata.²⁷

Platforme i klijenti koje spajaju

Platforma	Različiti klijenti koji imaju direktnu Interakciju koju im platforma olakšava
Airbnb	Domaćini Iznamljivači prostora
Uber	Freelance vozači Putnici
DonorsChoose	Učitelji koji traže školarine Donatori
PayPal	Vlanici računa Trgovci Banke
YouTube	Gledaoci videa Kreatori videa Oglašivači
Google search	Korisnici pretraživača Kreatori sajtova Oglašivači u pretrazi
Forbes.com	Nezavisni kreatori (nezaposleni) Čitaoci Oglašivači

Android operativni sistem

Korisnici telefona i tableta
Proizvođači hardvera
Programeri aplikacija
Oglašivači u aplikacijama

Salesforce.com

Korisnici softvera
Programeri koji kreiraju integrisane usluge

8.2. TIPOVI PLATFORMI

Dejvid S. Evans i Ričard Šmalansi identifikuju **četiri široka tipa poslovnih platformi**:

Tip platformi	Predigitalni primeri	Digitalni primeri
Razmene	Brokери u nekretninama	Tržišnice proizvoda (eBay, Etsy)
	Tržni centri	
	Noćni klubovi	Tržnice usluga (Airbnb, Uber) Sajtovi za upoznavanje (eHarmony)
Sistem transakcije	Kreditne kartice	Digitalni metodi plaćanja (PayPal)
	Debitne kartice	Digitalna valuta (Bitcoin)

Medij koji se finansira od oglašavanja	Novine (subvencionisane ili besplatne zbog reklama) TV emitovanje	Sajtovi sa reklamama Društvene mreže sa reklamama
-----	-----	-----
Hardverski/softverski Standard	TV u boji (RCA protiv CRS-a) Videokasete (VHS protiv Betamax-a) Motorna goriva (dizel, protiv etanola) ²⁸	Konzole za video igrice (Xbox, PlayStation) Mobilni operativni sistemi (iOS, Android)

8.3. PRIMER IZ PRAKSE - ALIBABA GROUP

Poslovanje na platformi ne zahteva veliki kapital, ali donosi visoke prihode.

U poslednjih 20-ak godina sve veći broj kompanija u svetu posluje putem platformi.

Jedna od najpoznatijih koja posluje od 1998. godine, je Alibaba, koju je osnovao kineski učitelj Jack Ma, koja nema niukakav inventar. Uber najveća svetska taksi kompanija na svetu, ne poseduje vozila. Facebook, svetski najpopularniji medij, ne kreira sadržaj. Airbnb, najveća svetska ugostiteljska kompanija, ne poseduje ni jednu nekretninu.²⁹ Alibaba ima kancelarije u Indiji, Koreji, Japanu, Velikoj Britaniji i SAD i poseduju desetak web sajtova.

Važno je napomenuti da su za kupovinu na veliko namenjeni web sajtovi (platforme) Alibaba, dok su ostali namenjeni fizičkim licima, s tim da se zavisno od zemlje iz koje zovete cena iskazana u lokalnoj valuti (na primer, za Srbiju u dinarima).

Alipay predstavlja treće lice u kupovini preko ovih sajtova i u suštini to je kineski Paypal. Zbog njega je kupovina preko interneta po Kini sigurna. Aliyun je servisna platforma za Cloud Computing. Tenutno je sajt dostupan na dvadesetak

28 Rodžers D. isto
29 Rodžers D, isto

različitih jezika. Sve ovo je zahvaljujući dobro organizovanoj sistemskoj podršci koju pruža Aliexpress.

Alibaba ne prodaje ništa, ona vas samo povezuje i nije web za maloprodaju.

8.4. POSTUPAK OTVARANJA INTERNET PRODAVNICE

Internet prodavnica, čije je osnivanje dopušteno Zakonom o elektronskoj trgovini³⁰ i Zakonom o trgovini³¹, predstavlja web sajt, gde se, putem interneta, mogu kupiti proizvodi i/ili usluge. Takva prodavnica se još naziva web shop, e-store, online store. (e-commerce.co.rs) U toj prodavnici se mogu prodavati razni fizički proizvodi (na primer, knjige), elektronski proizvode (na primer kompjuterski programi) i/ili usluge (na primer, usluge marketinga). Poznate su velike prodavnice sa interneta, a to su Amazon, ebay, Aliexpress i druge. Prednost je u tome što posao možete obavljati od kuće, zatim ne morate imati robu, nego možete preprodavati tuđu robu, znači nije vam potrebna veća investiranja u biznis. Postupak otvaranja internet prodavnice se sastoji iz sledećih poteza: Registracija firme i izbor delatnosti, obezbeđivanje asortimana prodavnice, izrada aplikacije internet prodavnice.

Osnivač internet prodavnice u Srbiji može biti bilo koje pravno i fizičko lice sa teritorije Srbije koje se bavi prodajom proizvoda i usluga. Registracija firme se vrši kod Agencije za privredne registre (APR), i da domen bude RS. Ako će se baviti samo trgovinom na teritoriji Srbije, a ako planira trgovinu van granica Srbije, treba uzeti domen COM. Pošto je u pitanju delatnost trgovine, verovatno će šifra delatnosti biti 47.91 – Trgovina na malo posredstvom pošte ili preko interneta. Pošto želimo da prodajemo različite proizvode i usluge, navešćemo šta se može prodavati preko interneta:

- Fizički proizvodi (bela tehnika, kompjuteri, odeća, obuća ...), s tim što morate izabrati kompaniju koja će vršiti dostavu robe kupcu, uz tačno navođenje svih neophodnih elemenata proizvoda,
- Digitalni proizvodi (fotografije, prezentacije, muzika...), gde se odmah po plaćanju e-putem može izvršiti obaveza slanja, fajlovi prezentacije i sl.

- Usluge (ulaznice, vozne karte, osiguranje...)

Najdelikatniji deo posla se odnosi na izradu internet prezentacije, tj. izradu sopstvenog atraktivnog web sajta. U tom pogledu moguće je kreiranje sopstvenog veb sajta uz posedovanje dovoljnog znanja ili uz besplatnu pomoć tzv. OpenSource (otvoren kod) rešenja, koja su jednostavna i laka za instaliranje i korišćenje. Druga varijanta, je sistem „ključ u ruke“, i namenjena je prodavnicama sa većim brojem proizvoda, gde je instalacija znatno komplikovanija. Preporučuju se kao dobri uzori pet najbolje ocenjenih onlajn platformi: WIX.com; Squarespace.com; WordPress, eCommerce.com, Shopify.com, WooCommerce by, i Bluehost.com.

ZAKLJUČCI

Na osnovu napred navedenih izlaganja, mogu se izvući sledeći zaključci:

- ✓ Trgovina, tačnije rečeno, razmena robe između ljudi, stara je koliko i ljudski rod, kada se život odvijao u okviru plemena;
- ✓ Prvi oblici trgovine obavljani su po principu trampe-roba za robu, a predmet trgovine su bili poljoprivredni proizvodi i stoka, ono čime su ljudi raspolagali;
- ✓ Međunarodno regulisanje spoljne trgovine, započeto je 1947. godine, na sastanku u Havani, kada je usvojen Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT), a dovršeno osnivanjem Svetske trgovinske organizacije, kao pravnog lica sa sedištem u Ženevi, koja je počela sa radom 1.januara 1995.godine;
- ✓ Usled negativnih posledica nastalih usled totalne liberalizacije prometa robe, usluga a naročito kapitala, zemlje u ubrzanom ekonomskom razvoju, na čelu sa Kinom, Rusijom, Indijom, Brazilom i Južnoafričkom Republikom, su odlučile da zaštite svoje nacionalne ekonomije i pristupile su osnivanju neformalne organizacije čiji je akronim - BRIKS, koja se ubrzano širi novim članicama;
- ✓ Uvođenjem u praksu nove informtičko-komunikacione tehnologije i osnivanjem interneta, stvoreni su uslovi za obavljanje trgovine putem online platformi, koja se naglo širi po celom svetu, pa i kod nas.

LITERATURA

1. Bjelić, Predrag, (2011) Međunarodna trgovinska-spoljnotrgovinska politika, Ekonomski fakultet, Beograd
2. Dugin Aleksandar, (2018), Geopolitika multipolarnog sveta, MATE, Zagreb
3. Đorđević Borivoje-Bora, (2004), Spoljna trgovina kroz milenijume, Autorsko izdanje Beograd
4. Đorđević M., Jovanović, M.(2019), Pravo Svetske trgovinske organizacije, Pravni fakultet, Univerziteta u Beogradu
5. Fukujama, Fransis, (1997), Kraj istorije i poslednji čovek, CID Podgoica
6. Hantington Semjuel, (2000), Sukob civilizacija, CID Podgorica, Romanov, Banja Luka
7. Kejns M. Džon, (1956), Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Kultura, Beograd
8. Mijatović, Čedomilj, (1983), Istorija trgovine, izdanje D. M. Đorić, Beograd
9. Rodžers D. (2019), Vodič kroz digitalnu transformaciju, Finesa d.o.o. Beograd
10. Sol R. Džon (2011), Propast globalizma i preoblikovanje sveta, Arhipelag, Beograd

OSTALI IZVORI

11. Zakon o elektronskoj trgovini, "Sl. glasnik RS", br. 41/09, 95/13 I 52/19
12. Zakon o trgovini, "Sl. glasnik RS", br. 52/19
13. e-commerce.rs